

ENTORN A ALGUNES QÜESTIONS SOBRE TOPONÍMIA I MEGALITISME AL RIPOLLÈS

Joan Godori i Moragas

Al Ripollès a principi de segle tan solament era coneguda la cista del clot de les Dones Mortes, a Santa Maria de les Lloses. Més tard, el Dr. Pericot esmentarà alguna altra resta sepulcral al Mariner de Sant Pau de Segúries. Actualment, sembla que és al terme de Gombren on hi ha la possibilitat de confirmar noves descobertes.

No obstant, voldríem detallar altres indicis que poden tenir relació amb el megalitisme. Començarem per la vall de Santa Llúcia de Puigmal, vall geogràficament garrotxina, però que administrativament, en part, pertany al Ripollès, i de la qual voldríem ressaltar:

1 - L'existència de topònims com les Lloses, la Barraca, Cabanyes, Cabanyuts, Castellet, Estela, les Cambres i sobretot el coll de l'Home Mort. Des de sempre, aquests han estat signes que, segons els erudits, delaten la presència de monuments megalítics.

2 - L'existència d'una altra toponímia preromana, especialment amb l'arrel MAL, que és present en aquest nom de Puigmal, i també en el de Torrent d'Arçamala (Ripollès) i en el de Sant Martí de Solamal, una ermita ja en les planes bianyenques (Garrotxa).

3 - La proximitat d'un antic i important camí ramader, en aquest cas una via romana secundària que des de la Garrotxa s'enfilaria per aquesta vall fins a la collada de Santigosa, i pel torrent d'Arçamala, davallaria cap a Sant Joan de les Abadesses. Posteriorment, molts d'aquests camins tornaran a ser utilitzats pels pelegrins que es dirigiran a Sant Jaume de Compostela.

4 - La proximitat del puig Estela, al límit de les comarques de la Garrotxa i el Ripollès. Investigadors com Maluquer creuen veure en l'estela el símbol de la deessa mare, creença pròpia de tots els pobles megalítics. L'estela és un monument que quan era situat dalt d'un cim podia servir de guia al caminant. El pelegrí que anava a Sant Jaume de Galícia resseguia un camí prop de les esteles, que ell no sospitava que hagués ja servit a pastors i ramats d'altres pretèrits temps.

5 - L'abundància d'aigües i de bones pastures prop de l'ermita de Santa Llúcia, en un indret adient per a la recollida del bestiar.

6 - La vinculació d'aquesta i d'altres valls a una advocació femenina. Amb les arribades indoeuropees aquesta devoció pot haver-se establert amb la deessa mare ISIS i més tard amb la deessa mare CIBELES, fins que el cristianisme incorporà

definitivament el culte a una santa advocació, normalment a Santa Maria, construint en aquell indret una ermita.

Podríem ara referir-nos també als entorns de Santa Maria de les Lloses. Tal com hem exposat, «les Lloses» és un topònim que fa referència a possibles restes sepulcral, entre elles evidentment les ja esmentades del clot de les Dones Mortes.

Ací podríem ressaltar la toponímia preromana present a Santa Maria de Matamala i al torrent de Marlés. També es pot esmentar el camí que per Sant Jaume de Frontanyà i en direcció sempre vers ponent, enllaçaria amb altres camins fins arribar a Galícia.

I recordarem la vall de Núria, en la qual són presents els topònims Puigmal i Quermal. I ens cal afegir que dels darrers temps del megalitisme pot haver heretat el nostre poble alguna de les més pregones creences i tradicions sobre les aigües i les pedres i també els mites relacionats amb la fertilitat i la devoció a la deessa mare i el seu infant.

Per acabar, voldríem referir-nos a tants altres indrets idonis per a recollir i agrupar el bestiar i que són imprescindibles per a organitzar els desplaçaments que comporta la transhumància, tot seguint els llargs camins. Molts varen ser reutilitzats durant els pelegrinatges a Galícia. Altres han perdurat fins avui com a camins ramaders. Diversos puig Estela o altres llocs amb toponímia relacionada amb l'estela serien visibles des dels camins. Tots aquests indrets estarien protegits per una santa advocació femenina. Cal també comptar amb la proximitat de l'aigua, sempre sagrada i tan necessària per a homes i animals.

Totes aquestes característiques tenen continuïtat fins al País Basc, la qual cosa ens fa sospitar la remota existència d'una unitat cultural ramadera entre tot el Pirineu.

Reconeixem que la investigació, en el moment actual, no pot donar solucions que es puguin considerar definitives en relació a alguns dels problemes que hem presentat. Ni tampoc pretén donar-les aquest modest treball.

Nota - Des de sempre, els erudits han volgut associar el significat de l'arrel MAL amb el de muntanya. Darrerament l'investigador A. Tovar l'inclou com a hidrònim, però sense desvincular-lo del concepte de «roca o penya», donant significat d'aquesta manera a la toponímia de diverses fonts i torrents.

Però és el filòleg Jordi Bilbeny qui per primera vegada adverteix que aquest radical MAL, a més d' 'aigua' pot significar 'pla, baix, petit' i això ens fa adonar que aquests qualificatius poden coincidir en la descripció de tots aquells llocs on s'havien d'agrupar els ramats: indrets baixos, plans, recollits, endinsats entre muntanyes i sota de les penyes, per tal que el bestiar hi restés sempre sota la vigilància i el control dels pastors. Una font o un torrent en les immediacions hi seria convenient. No cal

dir que tot un conjunt amb semblants característiques podia considerar-se sagrat i estar vinculat a una advocació femenina.

I ens voldríem referir també als treballs de l'autor Juan Luis Roman del Cerro, que relaciona molts topònims pirinencs en MAL amb el morfema ibèric NAL = 'penya' (en llengua basca). Amb les arribades indoeuropees, aquest radical queda reduït als llocs on aquesta cultura ramadera de parla bascoibèrica estava més intensament establerta, és a dir, prop dels camins de la transhumància, prop de les aigües i de les pastures i de tots els llocs sagrats.

BIBLIOGRAFIA

- BILBENY, JORDI. «Què vol dir Llagostera?» *El butlletí de Llagostera*, núm. 2, 2a etapa. Maig 1996.
- NOGUERA, ANTONI. *El pelegrinatge medieval al Nordest català*. Olot 1995.
- TARRÚS, J., CHINCHILLA, J. «Els monuments megalítics». *Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 37. Diputació de Girona.
- ROMAN DEL CERRO, Juan Luís. *El origen ibérico de la lengua vasca*. Colección Amalgama, Editorial Aguacilara.

establir un col·legi amb formació cultural i tècnica, amb el propòsit de formar en aquell indret una escola.

Com a resultat d'aquesta iniciativa, el 1911 es va fundar el Col·legi de Besalú, que va tenir una gran importància en la vida cultural i educativa de la població. El col·legi va ser el primer de la seva classe a la zona i va contribuir a la formació d'una nova classe mitjana. El col·legi va tancar el curs 1936-37 a causa de la guerra.

I recordarem la vall de Núria, en la qual són presents els topònims Puigmal i Querquial. I ens cal afegir que dels darrers temps del franquisme pot haver heretat el nostre poble alguna de les més pregoneres tradicions i costums dels aigües i les pedres: també els mites relacionats amb el pas de la mare i el seu infant.

La llegenda de la Mare i el seu infant és molt coneguda a tota la zona. Segons la llegenda, la Mare va ser una noia que va ser abandonada pel seu pare i va créixer en un bosc. Va ser descoberta per un pastor i va créixer amb ell fins a arribar a l'edat adulta. Després de créixer, va ser descoberta pel seu pare i va ser castigada. La llegenda també explica que la Mare va créixer amb un infant que va ser abandonat pel seu pare i va créixer en un bosc. La llegenda també explica que la Mare va créixer amb un infant que va ser abandonat pel seu pare i va créixer en un bosc.

Totes aquestes característiques tenen com a objecte Diss al País Basc, la qual cosa ens fa sospitar la remota existència d'unes unitats culturals i lingüístiques entre tot el Pirineu.

Reconeixem que la investigació en el nostre camp, no pot donar solucions que es pugui considerar definitives en relació a algunes dels problemes que hem presentat. Ni tampoc pretén demar les aigües de la nostra vall.

Nota - Des de sempre, els erudits han volgut explicar el topònim de l'aret MAL amb el de roman-nyes. Darrerament s'ha proposat explicar-lo com a hidrònim, però sense desvincular-lo del context de l'aret i la població, donant significat d'aquesta manera a la topònim de l'aret i la població.

Però és el filòleg Jordi Ribera el que proposa explicar aquest topònim amb el radical MAL, a més d'afegir que el topònim de l'aret i la població podrien tenir una explicació comuna. El topònim de l'aret i la població podrien tenir una explicació comuna amb el radical MAL, a més d'afegir que el topònim de l'aret i la població podrien tenir una explicació comuna.